

Cilt/Volume: 2, Sayı/Issue: 4, 2018

TEBDİZ ÖZEL SAYISI, ss/pp. 22-30

Geliş Tarihi/Received: 19.11.2018-Kabul Tarihi/Revised: 19.12.2018

“SÂZ” SÖZCÜĞÜNÜN FARKLI BİR KULLANIMINA DAİR

ON AN ADDITIONAL MEANING OF THE [TURKISH] WORD SÂZ

Beyhan KESİK

Öz

Sözlüklerde kelimelerin birden çok anlamı olduğu aşikârdır fakat bunların okuyucular tarafından her zaman doğru anlaşıldığını veya bir metni anlamlandırmada sözlüklerdeki anlamların tek başına yeterli olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Bu durumda kelimelerin bir metin içinde hangi anlama gelecek şekilde kullanıldığı yani bağlamı öne çıkmaktadır. Bağlamın tespitinde söz konusu kelimenin metinde gerçek, yan veya mecaz anlamları ile kullanılıp kullanılmadığı da önem arz etmektedir. Bu kelimelerden biri de sözlüklerde “bataklıklarda yetişen kamyş, çalgı aleti, her tür müzik aleti, mızraplı çalgıların genel adı, çalgılı eğlence yeri, bağlama, cura, tar, melodi, ezgi, silah, at koşumu, öğrenme, hile, ustalık, eş, benzer, çıkar, kanaat eden, yetinen” gibi birbirleriyle benzer anlamların verildiği “sâz” sözcüğüdür. Söz konusu sözcüğün taradığımız klasik şiir metinlerinde de benzer anlamları ile tercih edildiği ve daha çok musiki aleti, eğlence ve eğlence yeri gibi anlamlarının öne çıktığı görülmektedir.

Bu çalışmada “sâz” sözcüğünün “ses” anlamı üzerinde bir değerlendirmede bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sözlük, bağlam, klasik şiir, saz.

Abstract

While it is well known that any one word in a language may be polysemic [have multiple dictionary meanings], one cannot claim that readers can always easily identify a particular nuance/meaning of a polyseme; moreover, dictionaries can, at times, prove insufficient in terms of revealing every specific subtlety. In such cases, one must rely on context, which allows the reader to infer as to whether the word in question is being used in a literal or figurative manner. One such word is the [Turkish] word sâz, which, according to most [Turkish, Turkic, and Ottoman] dictionaries may refer to a bulrush (aka. arundinaria), all musical instruments, a plucked stringed instrument, a Turkic folk instrument of the same name, any given place where a group of musicians gather, a bağlama, a melody played on a tar (or, a melody in general), a weapon, a horse race, [the act of] learning, [the act of] cheating/trickery, expertise, counterpart, similar, profit, benefit, [the act of making smth.] sufficient, or sufficiency. In classical (Ottoman) Turkish poetry, this word—more often than not - is used in any one of the aforementioned contexts, especially so in reference to musical instruments or to where musicians gather and perform music.

In this study, we will reveal that to the word sâz - in Classical Turkish poetry- can also come to mean “voice”.

Keywords: Dictionary, context, classical Turkish poetry, sâz.

.....
ID Prof. Dr., Giresun Üniversitesi, b_kesik@hotmail.com

* Bu yazı, 05 Kasım 2018 tarihinde Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nde düzenlenen *Osmanlı Edebi Metinlerinin Anlam Dünyası III* adlı sempozyumda sunulan bildirinin genişletilerek yeniden düzenlenmiş şeklidir.

1. Giriş

A. Von Gabain’in hazırladığı *Eski Türkçenin Grameri* (Akalm 2007), *Kutadgu Bilig* (Arat 1979), *Divanü Lûgati’t-Türk* (Atalay 1999), *Süheyl ü Nev-bahâr* (Dilçin 1991) ve *Nehcü'l-Ferâdis* (Ata 1998) gibi Türk dilinin eski kaynaklarında “sâz” sözcüğü yer almamaktadır. Sonraki kaynaklarda “sâz”a birbiriyle benzer anlamlar verilmiştir. *Burhan-ı Katı* (Öztürk, D. Örs 2000: 648)’da “çalgi ve levh aletinın mecmu’una şamil ism-i cins; yol takımı, sâ mân-ı sefer; salâhi intizâm-ı hâl, revnâk-ı umûr; muvafakat, tahammül ve sazgarî; cenk aleti ve edevatı; ziyafet ve konaklama; mekr, hile ve renk; fayda, menfaat”, *Mükemmel Osmanlı Lûgati* (Birinci vd. 2009: 449)’nde “çalgi aleti, çalacak çalgı, maruf çalgı”, *Lûgat-ı Cûdî* (Parlatır vd. 2006: 467)’de “çalgi aleti, maruf çalgı”; *Güncel Türkçe Sözlük*’te “genellikle su kıyılarında, bataklık yerlerde yetişen ince, açık sarı renkli kamış, hasır otu, kiliz, kofa; her tür müzik aracı, çalgı; Türk halk müziğinde bağlama, güvdesi ağaçtan oyularak yapılmış, telli, uzun saplı çalgı, bağlama; birden çok çalgının bulunduğu takım, çalgılı eğlence yeri”, Ferit Devellioğlu (2015: 1079)’nda “çalgi, silah, at takımı; sıra, düzen; kuvvet, kudret; öğrenme, ustalık, hile; eş, benzer; menfaat”, *Ötüken Türkçe Sözlük*’te “mırıldanmayı, şarkı söylemeyi anlatan kök; ağırlı ve sıızlı olmayı anlatan kök; sarımtırak beyaz, solgun, sarı; kavrulmuş un içine sirke, soğan ve et konularak pişirilen yemek, (keyif, ruhsal durum için) iyi, yerinde, neşeli” (Çağbayır 2017: 5003), *Tarama Sözlüğü* (2009: 3360)’nde “sarı”, *Türk Musikîsi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi* (Öztuna 1990: 404)’nde “musiki aleti, çalgı ve mutrip; 4 telli bir çeşit bağlama”, Mehmet Kanar (2011: 1111)’da “çalgi; melodi, ezgi; silah; at koşum takımı; düzen; güç, kudret; öğrenme; ustalık; hile; gibi, eş, benzer; çıkar; yapan; geçinen; kanaat eden, yetinen”, *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü* (Altaylı 1994: 1021)’nde “mızrapla çalınan telli musiki aleti; çalışır durumda olan; kırığı, zedesı, kusuru, noksanı bulunmayan”, *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü* (Öner 2009: 231)’nde “saz, kamış, sazlık; fazla sulamaktan ötürü bataklık olmuş yer; yeniliklere karşı çıkan tutum ve çevre; saz, telli çalgı”, *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü* (Kurban 1995: 343)’nde “iyi, güzel; rahat, uygun; güzel yapılı, endamı yerinde; saz, ahenk; bataklık”, *Kırgız Sözlüğü* (Yudahin vd. 1998: 642)’nde “bataklık; yüzü sararmış (adam); iyi, hoş, yoluna konmuş”, *Başkurt Türkçesi Sözlüğü* (Özşahin 2017: 504)’nde “saz; şarkı, ezgi” olarak tanımlanmıştır.¹

Sâz sözcüğü, *terennüm-sâz* “ezgiler düzücü, güzel sesle şarkı söyleyici”, *çâre-sâz* “çâre bulucu, yoluna koyucu, iyileştirici” *hâtır-sâz* “gönül yapıcı, iyilik ederek sevindirici, kerem-sâz “iyilik edici, bağışta bulunucu”, *nemîme-sâz* “dedikoducu, ortalık karıştırıcı” örneklerinde de görüldüğü üzere Farsça kurallı birleşik sıfatlarda “yapıcı, düzücü, düzenleyici” anlamlarına gelmektedir (Tulum 2013: 326).

¹ Sazın diğer sözlüklerde de benzer anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. bk. *Persian-English Dictionary* (Steingass 2005: 640), *Gencine-i Güftar-Ferhengi Ziya* (Şükûn 1996: 1119-1120), *Turkish and English Lexicon* (Redhouse 2006: 1027), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* (Parlatır 2014: 1468), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü* (Ercilasun vd. 1992: 755), *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü* (Tavkul 2000: 336), *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı* (Tulum 2011: 1559), *Türkmençe-Türkçe Sözlük* (Tekin vd. 1995: 566), *Türkçe Verintiler Sözlüğü* (Karaağaç 2008: 737-738), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözlüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* (Gülensoy 2007: 746), *Özbek Türkçesi-Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Karşılıklar Kılavuzu* (Yaman vd. 1998: 246), *Ferheng-i Füşürde-i Sühan* (Enveri 1312: 1240), *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük* (Kanar 1993: 338).

2. Klasik Şiirde Sâza Dair Bazı Tasavvurlar

Saz sözcüğünün çeşitli anlam katmanları dâhilinde edebî metinlerde kullanılmış olması pek tabiidir. Klasik edebiyat şairleri de bu sözcüğü çeşitli anlamlarıyla kullanmışlardır. En yaygın kullanımlarından biri “**musiki/çalgi aleti**” olmasıdır. Bir eğlence meclisi tasvirinin yapıldığı aşağıdaki beyitte Zühre yıldızı, şen şakrak bir şekilde sazını eline alıp çalmaya başlıyor.

Bezm-i felekde urmuş idi Zühre **sâza** çeng
‘Ayš u safâda hurrem ü handân u şâdmân (Bâkî Divanı, Kaside 1/4)

Bir başka beyitte âşğın sevgilinin kirpikleri karşısındaki çaresizliğinin saz ve ilgili sözcüklerle anlatıldığını görmekteyiz. Sevgilinin ok gibi yaralayıcı kirpikleri karşısında âşğın bedenindeki her bir kıl, mızrabın titrettiği saz teline dönüşmektedir. Âşğın sinesi saz ve inlemeleri de sazın tellerinden çıkan nağmeler olmaktadır.

Müjgânına sînemdeki mûlar ider efgân
İnler teli **sâzun** ola mızrâba mukâbil (Râşid Divanı, Gazel CXXIII/5)

XVI. yüzyıl şairlerimizden Cenâbî, aşkın gereklerini anlatırken saz sözcüğünün çağrışımlarından yararlanmayı tercih etmiştir. Âşık, aşk sazının öğütlerini dinleyip aşka yakışmayan tutum ve davranışlardan uzak durmalıdır. Beyitte sâz sözcüğü eğlence meclisindeki “**çalgi takımı**”nı, nâ-sâz sözcüğü ise çalgıların uyumsuzluklarını da karşılar bir şekilde kullanılmıştır.

Kabûl it **sâz**-ı ‘aşkuñ saña pendin
Ki dir **nâ-sâz**-ıla olma **hem-âheng** (Cenâbî Divanı, G. 164/4)

Sazın en yaygın kullanımı olarak “**çalıp söylemek**” anlamı öne çıkmaktadır. Aşağıdaki beyitte Usûlî, eğlence meclisinde çalıp söylemeyi ve sözü yakıcı ve cana tesir edici bir şekilde dile getirmeyi tercih etmektedir.

Sözünü sûznâk u cân-güzâr et
Bu bezm içre yine bir **söz** ü **saz** et (Usûlî Divanı, Yenice Şehrengizi 135)

Aşağıdaki beyitte saz sözcüğünün “**eğlence meclisi**” anlamında kullanıldığı görülmektedir. Baharın gelmesiyle sazlı sözlü eğlence meclislerinin tertip edilmesi istenmektedir. Bu meclislerin temel unsurlarından sevgili ve şarap da hatırdâ bulundurulmaktadır. Böyle bir durum karşısında şairin kayıtsız kalamayacağı, kendini bu eğlencelere kaptıracağı ifade edilmektedir.

Fasl-ı gül ola **sâz** ola mahbûb ü mey ola
Hiç ihtiyârı ola mı ey Zâtî şâ'irüñ (Zâtî II/ G. 752)

Sazlı sözlü eğlence yerlerindeki sesler ile âşıkların “**ah u figan**”ları arasında ilgi kurulması çokça rastlanan bir diğer tasavvurdur. Sevgilinin dudağını öpen âşğın feryadı daha da artmaktadır. Bu durum irsal/irad-ı meselle desteklenerek işret meclisinde sazın ve sözün eksik olmayacağı şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca şarap ile dudak arasındaki renk ilgisinden de yararlanılmıştır.

Leblerün öpdükce artar nâle vü âhum benüm
Sâkıyâ mey meclisinde eksük olmaz **söz** ü **sâz** (Hayretî Divanı, G. 145/4)

Saz sözcüğünün “**ahenkli ötme, şakıma**” olarak da tasavvur edildiği görülmektedir. Gülün açılması, bülbülün gül bahçesinde ötüşüne bağlanmıştır. Böylelikle de güllerin açılması ile bülbülün ahenkli ötüşü arasında sebep sonuç ilgisi kurulmuştur. Açılmak sözcüğünün ferahlamak, keyiflenmek anlamlarına da gelecek şekilde ustalıklı kullanıldığı görülmektedir.

Yüzün vasfını sâz itdükçe bülbül
Küşâyışler kılur ol sâza gül-zâr (Ahmedî Divanı, Tercibend I/1)

Nev-bahârun nakşına bir savt-ı rengîn bağladı
Başladı sâz u nevâya bülbül-i destân-serâ (Bâkî Divanı, G. 8/2)

Andelîbem nagmeler sâz ideyim
Tütüiyem şekker söz âgâz ideyim (Ahmedî *İskendernâme*, beyit 4)

Söz-ile düzmişdi bülbül sâzını
Râst itmişdi nüvâda âvâzını (Ahmedî *İskendernâme*, beyit 472)

Gülün salınışı, bülbülün ahenkli ötüşüne eşlik edip raks etme olarak tasavvur edilmiştir.

Sahn-ı meclis içre itdi cilveye âgâz gül
Bülbülün sâzına beñzer kim olur **dem-sâz** gül (Vasfi Dîvânı G. 37/1)

Saz sözcüğünün “eyle-” fiiliyle “yaya düzen ver-, yayı ayarla-, akort et-” anlamında da kullanıldığını görmek mümkündür. Ahmedî, Türk musikisinin eskiden kullanılan telli sazlarından çengin tellerini, başka bir perdeye/makama geçerken ayarlama işlemini “**sâz eyle-**” birleşik fiili ile ifade etmektedir. Şair, sazını öyle bir makama göre akort edecek ki, Davud bile o makama uyacaktır.

Çengümi bir perdeye sâz eyleyem
Kim ana Dâvûdı dem-sâz eyleyem (Ahmedî *İskendernâme*, beyit 11)

Saz sözcüğünün bir diğer anlamı “**sarı**” renktir. Âşıkların gönülleri aşk ateşiyle yanıp benizleri sararmıştır.

Benzi **saz** u dilleri pür-sûzdur ‘uşşâkunun
Bî-nevâlardur dime anlarda yokdur **sâz** u söz (Emrî Divanı, G. 207/4)

Ney gibi neye itmeyelüm dem-be-dem efgân
Çûn itdi bizüm beñzümüzi bezm-i belâ **sâz** (Zâtî Divanı II, G. 565)

Saz kelimesinin bir anlamı da “kamış”tır. Âştığın aşk acısından dolayı solan ve zayıflayan bedenini görenler, onu bu hâliyle kamışa konan bülbüle benzetmektedirler.

Sâza konmuş bülbüle beñzetti ey gül-ruh gören
Cism-i zerd ü zârda murg-ı dil-i nâlânımı (Emrî Divanı, Mukatta’
477/2)

Görürse **sâzhğı** kalmaz karârı ol demde
Girerse **sâza** semerci gezer kırar geçürür (Tırsî Divanı, G. 45/3)

Saz sözcüğü silah anlamına da gelmektedir.

Alup sayyâd bu sâz u silâhı
Çıkardı dilden ol hûn-ı mübâhı (Lârendeli Hamdî *Leylâ ve Mecnûn*,
beyit 2619)

3. Sazın Farklı Bir Anlamına Dair

Saz sözcüğünün musiki aleti/çalgı, çalgı takımı, çalıp söylemek, eğlence meclisi, ah etmek, ahenkli ötme ve şakıma, yaya düzen vermek (akort etmek), sarı ve solgun renk (beniz bağlamında), kamış, kamışlık ve sazlık yer gibi kullanımlarının yanında “ses” anlamında da kullanıldığını düşündüğümüz örnekler de mevcuttur. *Güzide Meseller* (Kesik, G. Delice 2016) adlı çalışmamızda metni sadeleştirirken üzerinde çokça düşündüğümüz ve “ses” anlamı verdiğimiz “sâz” sözcüğü bu çalışmanın esin kaynağı olmuştur. *Güzide Meseller (Seçkin Masallar)*, esasında **British Library. OR 7332**'de aynı adla kayıtlı yazmadaki 85 masalın çeviri yazılı metninden oluşmaktadır. Metin harekeli olduğundan mümkün olduğunca müstensihin tasarruflarına bağlı kalınmaya çalışılmıştır. Eserin müstensih ve istinsah tarihi belli değildir.

Eserdeki iki masalda “sâz” sözcüğü geçmektedir. Bu masallar şunlardır:

Qurduñ Çoban Olduğı Hikâyetidür

Bir sürünün çobanı ve köpeği uyurlardı. Bir kurd telbîslik ile çoban kıyâfetine girer ve çalışır ki sürüyü ormana götüre. Gönlünden dir ki: “Eger **sâzımı** çobana beñzedirsem işim dahı eyü olur.”

Ammâ beñzedmeyüp telbîs **sâzi** ile kendüni belâya uğratdı ve hem ümîdinden mahrûm kaldı. **Qurduñ korqulu sâzi** çobanı ve köpekleri uyandırdı ve kurd telbîsliğine bildirdi. Fâkir kurd çobanıñ esvâbı ile kaçmağa ve davranmağa kâdir olmayup köpekler eteginden tutar tüyün qoparur ve derisin yırtar. Şoñra çoban ardından yetişüp taş ile degnek ile ura ura öldürdi.

Bu aña mişâldir ki münâfık âdemde telbîslik elbette bir hâl ile görünür ikinci budur ki vây hâline o çobanların ki çoban şüretde hâyin yürekleriyle kendüleri ve gayrıları cehenneme atarlar (Kesik, G. Delice 2016: 77-78).

[Bir Karğa ile Bir Tāvusuñ Vaq'asidur]

Bir tāvusuñ ‘âdeti üzre yeñi tüyi bitüp, eskisi dökilüp bir kerre karğa dökülen tüyleri bulup kendü vücūdın anuñ ile bezerdi. Bu telbîs kıyâfet ile sâ’ir tāvuslarıñ alayına qarışıp iftihar idüp, şalınup gezerken ittifaq ötmek iktizâ ider. Ağzın açup **karğa sâzi** ile eski ‘âdeti üzre ötmeye başlayınca tāvuslar bunuñ hîlesin duyup egninden ol fâhir libâsı şoydılar ve alurlar ve minqârlarıyla ve niceleriyle bunu döge döge ölüm haddine qorlar. Çıplak vücūdı kana bulaşmış ol hâl ile kendü cinsin karğalarıñ yanına gelür. Ammâ kendü cinsin ve ta’alluqâtı anı bu hâlde çıplak ve kana müstağraq görünce bilmediler ve aralarından daşra bırağdılar. Telbîsliği sebebi ile ne tāvus oldu ve ne karğalıktan da çıkup yoluk ve zelil ve nâ-çâr kaldı.

[Bu aña mişâldür ki] çok kimse gayrılarıñ mâlı ile ve zengin ve ma’mürdür. Ammâ mertebesinden düşüp şingın olursa hâllerine kimse merhamet ve imdâd itmez (Kesik, G. Delice 2016: 165-66).

Birinci masaldaki “Eger **sâzımı** çobana beñzedirsem işim dahı eyü olur.”, Ammâ beñzedmeyüp telbîs **sâzı** ile kendüni belâya uğratdı ve hem ümîdinden mahrûm kaldı. “Kırdıñ korkulu **sâzı** çobanı ve köpekleri uyandırdı ve kırd telbîsliğin bildirdi” ve ikinci masaldaki “Ağzın açup karga **sâzı** ile eski ‘âdeti üzre ötmege başlayınca tãvuslar bunuñ hilesin duyup egninden ol fâhîr libâsı soydılar ve alurlar ve minkârlarıyla ve niceleriyle bunu döge döge ölüm haddine korlar” ifadelerindeki “sâz” sözcüklerinin herhangi bir musiki aletinden çıkan sestene ziyade bir canlılığın ağzından çıkan ses anlamında kullanıldığını düşünmekteyiz.

Şöyle ki kurt, “sâzımı çobana benzetirsem” derken kastettiği çobanın sesi olmalıdır. “Kurdun korkulu sâzı” şeklindeki ifadeye akla ilk gelen sestir. Yine ikinci masaldaki “karga sâzı” ifadesi de sesi düşündürmektedir.

Aşağıdaki beyitte de benzer bir anlatımın olduğunu düşünmek mümkündür. Mesîhî, gam meclisinde gece ağlayıp feryat etmektedir. Gökyüzünün sazendesi olan ve üçüncü felekte oturan Zühre, şairin bu feryadını duyup “ne erkek sâz olur” demektedir. Bu ifadeye “sâz ol-” ifadesinin mecazî bir anlamdan uzak olarak feryat yani ses yerinde kullanıldığı kanaatindeyiz.

Çeng-i gamda nâle eylerken Mesîhî dün gice
Zühre gökden işidüp didi ne **erkek sâz olur** (Mesîhî Divanı, G. 71/5)

Fuzûlî’nin *Leylâ vü Mecnûn* adlı mesnevisindeki bir beyitte geçen “sâz eylerem” ifadesindeki sazın, kaside/söz söyleme anlamına gelecek şekilde kullanıldığı aşikârdır. Beyit şöyledir:

Geh tarz-ı kasîde eylerem **sâz**
Şehbâzum olur bülend-pervâz (Fuzûlî *Leylâ vü Mecnûn*, beyit 330)

Hüseyin Ayan (1981: 61), beytin dil içi çevirisini “*Gâh kasîde tarzını ele alırım, şehbâzım yücelerde uçar.*” biçiminde yapıp “sâz eylerem” ifadesini “ele almak” şeklinde değerlendirmiştir. Fuzûlî’nin hemen önceki beyitlerdeki “*Ben Kelâm Musâsının şâiriyim: büyüçülere tam mucizeyim (327). Ben Bâbil soylu büyüçüyüm, Hârût’a bu işde ustâdım (328). Söz anlamaya ferâset sarf ederek, söz mülklerine başkanlık bulmuşum (329).*” ve bir sonraki beyitteki “*Gâh gazel yolunu tutarım, o usûle, karârım cân verir.*” (bk. Ayan 1981: 61) ifadeleri bize “sâz eyle-” birleşik fiili ile aslında şairin kasîde yazmayı, daha doğru bir deyişle kasîde yani söz söylemeyi dile getirmeyi amaçladığını söylemek pek yanlış olmayacaktır. Şairin böyle bir kullanımı tercih etmesinde kafiyeyi tutturma düşüncesinin de etkili olduğu söylenebilir.

Gülşehrî’nin *Mantku’t-tayr* (Yavuz 2007)’ndan aldığımız şu beyitlerde de “sâz eyle-” birleşik fiilinin “söz söyle-, bir şeyi anlat-” anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Câhilûñ **sazın** görîçek tañlañuz
‘İlm-ile Gülşehrî sözün añañuz (*Mantku’t-tayr*, beyit 3891)

Söze bismillâh-ıla âgâz idüñ
Dâsitâmı hikmet-ile **sâz** idüñ (*Mantku’t-tayr*, beyit 4170)

“Saz” sözcüğünün bir diğer anlamı da söz söylemeye başlamaktır (bk. Kültürel vd. 1999: 2372).

Girü Gülşehrî sözi **sâz** eyledi
Mantku’t-tayr’ı hõş âgâz eyledi (*Mantku’t-tayr*, beyit 17)

Aşağıdaki beyitte ise “bülbulün sâzı” ifadesinde her ne kadar ahenkli ötüş, şakıma gibi bir anlam var gibi gözükse de buradaki “sâz” sözcüğünün ses anlamını da çağrıştırdığını söylemek mümkün gözükmemektedir.

Bülbulün sâzın işidüp bir gazel geldi dile
Kim diler Zühre ki ide çengine destânın târ (Ahmedî Divanı, Kaside
XXV/67)

Nitekim Fuzuli Bayat tarafından hazırlanan *Orta Türkçe Sözlük*'te (2008: 417), uzun ünlülü yazılan “sâz” sözcüğüne “(Far.) çalgı” dendikten sonra, kısa ünlülü olanına “bataklık, çamur; orman; seda, ses” gibi anlamlar verilmiş olmakla birlikte herhangi bir tanık gösterilmemiştir.

Sonuç

Sonuç olarak “sâz” sözcüğünün sözlüklerdeki yaygın kullanımının dışında herhangi bir musiki aletinden çıkan ezgi, nağme ve melodiden ziyade bir canlılığın ağzından çıkan ses anlamına da geldiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, Yaşar (hzl.) (yty.). *Ahmedî İskender-nâme*.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10667,ahmediskendernameyasarakdoganpdf.pdf?0> [erişim tarihi: 19.10.2018].
- Akdoğan, Yaşar (hzl.) (yty.). *Ahmedî Divân*.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf?0> [erişim tarihi: 23.10.2018].
- Altaylı, Seyfettin (1994). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü II*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Arat, Reşid Rahmeti (1979). *Kutadgu Bilig III İndeks*. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.
- Ata, Aysu (hzl.) (1998). *Nehcü'l-Ferâdîs III. Dizin-Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Atalay, Besim (çev.) (1999). *Divanü Lûgati't-Türk Dizini “Endeks”*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ayan, Hüseyin (hzl.) (1981). *Fuzûlî-Leylâ vü Mecnûn*. İstanbul: Dergâ-y Yayınları.
- Bayat, Fuzuli (2008). *Orta Türkçe Sözlük*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- Bayat, Fuzuli, M. E. Aliyeva (2008). *Eski Türkçe Sözlük*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- Belal Saber Mohamed Abdel-Maksoud (yty.). *Leylâ ile Mecnûn Mesnevisinin Arap, Fars Ve Türk Edebiyatı'nda Ele Alınış Biçimi ve Larendeli Hamdî'nin Eseri Cilt 2*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10698,leylemecnnpdf.pdf?0> [erişim tarihi: 22.10.2018].

- Birinci, Necat vd. (hzl.) (2009). *Ali Nazîmâ-Faik Reşad Mükemmel Osmanlı Lügati*. İstanbul: TDK Yayınları.
- Çağbayır, Yaşar (2017). *Ötüken Türkçe Sözlük C. 4*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Çavuşoğlu, Mehmed (1980). *Vasfî Dîvan Tenkidli Basım*. İstanbul: İÜ Edebiyat Fak. Yayınları.
- Çavuşoğlu, Mehmed, M. A. Tanyeri (hzl.) (1981). *Hayretî Dîvan Tenkidli Basım*. İstanbul: İÜ Edebiyat Fak. Yayınları.
- Çetin, Kamile (2006). *Râşid ve Divânı İnceleme-Tenkitle Metin*. Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Çetin, Kamile (2009). “Musiki ve Musiki Terimlerinin İbrahim Râşid Divanı’ndaki Yansımaları”. *Turkish Studies* 4 (2): 199-225.
- Derleme Sözlüğü X* (1978). Ankara: TDK Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit (2015). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- Dilçin, Cem (hzl.) (1991). *Mes’ûd Bin Ahmed-Süheyl ü Nev-bahâr İnceleme-Metin-Sözlük*. Ankara: AKM Yayınları.
- Enverî, Hasan (1312). *Ferheng-i Füşürde-i Sühan*. Tahran: Kitâbhâne-i Millî Yay.
- Ercilasun, Ahmet Bican vd. (1992). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I-II*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Eren, Hasan (1999). *Türk dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- F. Steingass (2005). *Persian-English Dictionary*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Güncel *Türkçe Sözlük*, “saz”
http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b9f752977b652.83513874 [erişim 17.09.2018].
- İsen, Mustafa (hzl.) (1990). *Usûlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaçalin, Mustafa S. (2011). *Nevâî’nin Szöleri ve Çağatay Tanıkları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kanar, Mehmet (1993). *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Birim Yayıncılık.
- Kanar, Mehmet (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Karaağaç, Günay (2008). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kesik, Beyhan, G. Delice (2016). *Güzîde Meseller*. İstanbul: Gece Kitaplığı Yayınları.
- Kurban, İklil (çev.) (1995). *Emir Necipoviç-Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Küçük, Sabahattin (hzl.) (1994). *Bâkî Divanı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kültürel, Zuhâl, L. Beyrekli (1999). *Şerîfî Şehnâme Çevirisi C. IV*. Ankara: TDK Yayınları.
- Muallim Nâci (2006). *Lûgat-ı Nâcî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Mengi, Mine (hzl.). *Mesîhî Dîvânı*. Ankara: TTK Yayınları.

- Öner, Mustafa (2009). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Özşahin, Murat (2017). *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Öztuna, Yılmaz (1990). *Türk Musikisi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Öztürk, Mürsel, Derya Örs (hzl.) (2000). *Mütercim Âsım Efendi Burhân-ı Katı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Parlatır, İsmail vd. (hzl.) (2006). *İbrahim Cûdî Efendi Lügât-ı Cûdî*. Ankara: TDK Yayınları.
- Parlatır, İsmail (2014). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Redhouse, James W. (2006). *Turkish and English Lexicon*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Saraç, Mehmet A. Yekta (hzl.) (yty.). *Emrî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10606,giris-emridivanipdf.pdf?0> [erişim tarihi: 23.10.2018].
- Şükûn, Ziya (1996). *Gencine-i Güftar-Ferhengi Ziya*. C. 2. İstanbul: MEB Yayınları.
- Tarama Sözlüğü* (2009). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tarlan, Ali Nihad (hzl.) (1970). *Zatî Divanı Edisyon Kritik ve Transkripsiyon C. II*. İstanbul: İÜ Edebiyat Fak. Yayınları.
- Tavkul, Ufuk (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tekin Talat vd. (1995). *Türkmence-Türkçe Sözlük*. Ankara: Simurg Yayınları.
- Tulum, Mertol (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tulum, Mertol (2013). *Osmanlı Türkçesi Büyük El Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Yaman, Ertuğrul, Nizameddin Mahmud (1998). *Özbek Türkçesi-Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Karşılıklar Kılavuzu*. Ankara: TDK Yayınları.
- Yavuz, Kemal (2000). *Âşık Paşa Garib-nâme*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10669,garib-namepdf.pdf?0> [erişim tarihi: 19.10.2018].
- Yavuz, Kemal (2007). *Gülşehrî'nin Mantuku't-tayr'ı (Gülşen-nâme) (Metin ve Aktarma)*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10686,metinpdf.pdf?0> [erişim tarihi: 19.10.2018].
- Yılmaz, Kadriye (2017). *İbrahim Tırsî ve Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55911,ibrahim-tirsi-ve-divanipdf.pdf?0> [erişim tarihi: 22.10.2018].
- Yudahin, K.K., Abdullah Taymas (1998). *Kırgız Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.